

Pinta ja rasva

JORMA KOIVULEHTO

1. Pinta

Kirja- ja yleissuomessa *pinta* on mikä tahansa pinta: lat. '*superficies*'. Murteisakin tällainen käyttö on normaalia: *maan pinta*, *veden pinta* jne.; spesifisempi on jo (*ihmisen*) *pinta* 'iho'. Murteissa (SMSA, SKES: 570) tavallisia ovat lisäksi spesifinen merkitys 'puun kuoren ja sydänpuun välissä oleva pintapuu', lat. '*alburnum*', myös yhdyssanana *pintapuu*, ja sen variantti 'pintalauta'. Esimerkkejä: Puussa erotetaan sydän ja pinta. Honka on *syvämmelliin ja punain ja oksatoin puu*, siinä *ei op pintaa ku tuuman syvältä*, kun taas petäjä on *pinnakas puu* (Mäntyharju) | *pinta* = 'pintapuu': *Mettäreisulla otin suaraa pintaa, josta lohon kimmot* (Hailuoto) | Hongassa vain on *pintaa*, vaaleaa päällysosaa (Asikkala) | *pinta* = 'syrjälauta, kelle (sahattaessa tukkeja)' (Hämeenkyrö). Juslenius esittää sanakirjassaan (1745: 277) sanalle vain 'pintapuun' merkityksen: *pinda* 'alburnum, yta på träd', samoin vielä Ganander (1787); Renvall (1826: 2 s. 69) selittää sanaa seuraavasti: »*superficies* l. exterior pars arboris l. ligni intra corticem – – inde *weden pinta* superficies aquae». Hän siis pitää 'pintapuuta' sanan varsinaisena merkityksenä, josta *veden pinta* on johtunut. Pehmeällä mutta sitkeällä, vaalealla pintapuulla oli entisinä aikoina omat käyttönsä, siitä kiskottiin päreitä ja valmistettiin vakkoja (ks. Vilkuna 1935: 189–190): *koijum pinnasta ennen tehthän formu* (Alatornio) | *vakka* = 'pintapuusta valmistettu rasia' (Alatornio) | *seulan kehän pit ollap pintapuuta* (Juva).

Lisäksi *pinta*-sanalla on murteissa mm. merkitys 'silavakerros (sianlihassa; hylkeessä siihen kuuluu myös nahka), poron (selkä)rasva' (SKES, SMSA). Hylkeenpyytäjien kielessä *pinta* on »yhteisnimitys hylkeen nahalle ja rasvalle» (Suursaari); *hylkeen pinta* = 'hylkeen nahka + sen alla oleva rasvakerros' (Pyhtää). 'Poron selkärasvan' merkityksessä *pinta* on yleinen poronhoitoalueen termi. Länsipohjan Vittangissa sen on selitetty merkitsevän 'rasvakerrostumaa lihavan poron selällä tai lavalla tai paistilla' (useita samanlaisia tietoja Peräpohjasta ja Länsipohjasta). (*Sian*)*pinta* tunnetaan eri puolilla Suomea: *panes friskist siam bintta leipäs pääl* (Rauma) | *kun ei lienep pinntoo* [= silavaa]

piällä, hüvin se on kinnaketta, sitkeää ja kuituista (Kiihtelysvaara; Nirvi 1971—81: 6 s. 1478).

Pinta tavataan koko itämerensuomen alueella: karj. *pinta, pinda* 'iho, maan pinta, pintapuu; (eläimen) lihavuus'; aun. *pindu* 'pinta, pintapuu; lihavuus': *akaz om pindoa* (KKSÄ); lyyd. *pind* 'pinta (puun, veden), iho (eläimen)': *sü-däimpūs ei päreì luad'ita, p-az luad'itau* 'sydänpuusta ei kiskota päreitä, pintapuusta kiskotaan' (Kujola 1944: 314); veps. *pind* 1. 'pintapuu', 2. 'petäjän lohko, josta kiskotaan päreitä' (Zaitseva—Mullonen 1972: 419), *pindakaz pē-dai* 'mänty, jossa on paljon pintapuuta' (SKES); vatj. *pinta, pinnekež* 'paksu-pintainen' (SKES); vir. *pind* 'pinta, kuori; pintapuu (»Splint«), pintalauta' (SKES; Wiedemann 1893: 821), (murt. myös, ehkä lainana suomesta) *hülge pind* 'nahk ja rasvakord hülge naha all', *pindama* 'hülge nahka koos rasvaga maha võtma' (kumpikin tieto Kuusalusta), *liha pind* 'liha kile': »pealmine liha-kiht otse naha all, nahaalune kiht lihal» (Hiidenmaa, Saareste 1958—68: 1 s. 588—589; 2 s. 537); liiv. *pīnda* 'pinta; pintapuu' = »äußere Schicht, Baum-splint» (SKES; Kettunen 1938: 297). Kuten näkyy, 'pintapuun' merkitys on keskeinen koko itämerensuomessa. 'Silavaa' (tai 'lihavuutta yms.') sana merkitsee paitsi suomessa ainakin karjala-aunuksessa ja viron pohjoisissa rantamurteissa. Samat merkitykset kertautuvat lapissa, jonne sana on lainautunut suomesta: lp. *bid'de* 'pintapuu' (useissa murteissa)¹, myöhempi laina on lpN *bin'de* 'pintapuu', *bin'da* 'silava, rasva (elävässä eläimessä)' (SKES).

Pinta-sanan merkitykset 'pintapuu' ja 'silava, rasva' viittovat tietä sen etymologiointiin. Indoeurooppalaisissa kielissä on useita esimerkkejä siitä, että samalla sanalla on nämä molemmat merkitykset.¹ Selitys tähän on tietenkin se, että pintapuu on kuoren ja sydänpuun välissä samalla tavoin kuin silava on eläimen nahan ja lihan välissä. Yleensä 'silava'-merkitys näyttää näissä sanoissa primaarimmalta. Tällainen sana on nykysaksan kirjakielessä harvinainen *Spint* 'pintapuu', joka aiemmin on merkinnyt myös 'silavaa'. Sanan edustaja tavataan laajalti länsigermaanisissa kielissä vanhimmista kausista lähtien: anglosaksin *spind* (neurtri t. mask.) 'silava, rasva' (Bosworth 1898: 902); muinaissaksin *spind* 'silava, rasva' (Holthausen 1954: 69); muinaisyläsaksan *spint* 'silava, rasva, lihavuus' (= 'adepts, arvina, pinguedo', Graff 1834—46: 6 s. 354), keskiyläsaksan *spint*, gen. *spindes* (mask.) 'silava, rasva; pintapuu' (= »der junge, weiche holzstoff zwischen rinde u. kern eines baumes», Lexer 1872—78: 2 s. 1098); keskialasaksan *spint* (mask.) 'pintapuu' (Schiller—Lüb-ben 1875—81 s. 328); keskiahollannin *spint* (neurtri) 'pintapuu' (WNT 14, 2848).

¹ Tällaisia ovat esim. latinan *adepts* 'rasva, ihra; pintapuu', kreikan *stéar* 'rasva, tali', nykykreikassa myös 'pintapuu' (Brighenti 1927: 573), hollannin *spek* 'silava; pintapuu' (WNT 14 s. 2660), samoin saksan alemannimurt. *Speck* (SchweizId. 10 s. 91).

Saksan nykymurteissa sana elää lähinnä ylisaksan alueella: Baijerin murt. *spind* (*spint*) 'rasva; sitkeä, rasvainen, juustomainen aines leivonnaisissa; jyvän jauho-osa; pintapuu' (Schmeller 1872—77: 2 s. 677), alemanninmurt. *spint* 'pintapuu; (erityisesti tynnyrinkimpien) ulompi, kuorta vastassa oleva osa, »sydämen» vastakohtana' (SchweizId. 10 s 385).

Luetellut germaaniset muodot johtavat yhteiseen asuun germ. **spinda*-. Tästä sanasta itämerensuomen *pinta* = varhaiskantasuomen **pinta* on ilmiselvästi varhain lainautunut.²

Itämerensuomen sanaan on toisaalta vanhastaan rinnastettu votjakin *ped*: *ped pal* 'ulkopuoli' (*pal* 'puoli'), *pedlo* 'ulos', *pedlon* 'ulkona' (SKES). Rinnastus näyttää jatkuvasti moitteettomalta (ks. Sammallahti, Historical Phonology [käsik.] s. 115). *Pinta* näyttää siis olevan niin vanha germaaninen laina, että se on ehtinyt lainautua permiläiselle taholle asti. Votjakissa sanan merkitys on jo yleistynyt ja abstraktistunut, mutta onhan kehitys itämerensuomessakin käynyt samaan suuntaan ja germaanisen originaalinkin '(pinta)rasva'-merkitys on germaanisissa nykykielissä hävinnyt 'pintapuun' tieltä. Yleisempi 'pinta'-merkitys voisi toisaalta olla myös jo ikivanha (ks. tuonnempaa germ. sanan etymologiaa). Muitakin tällaisia permiläiskieliin ulottuvia lainoja olen esittänyt: *joukko*, *katras*, *otsa* (Koivulehto 1981: 207), *rita*.³ *Kansa*-sanankaan germaanimen alkuperä (Koivulehto 1976: 253) ei enää olisi riidoin permiläiskieliin esitetyn rinnastuksen kanssa (Koivulehto 1982: 271 alav. 19), jos tämä muuten voidaan hyväksyä (ks. nyttemmin myös Hofstra 1985: 391—401).

Germ. **spinda*-sanan omaa etymologiaa ei näy paljon tutkitun; nykyisin harvinaisena murre-sanana se on jäänyt huomiota vaille. Kun germ. *i*-vokaali nasaali + konsonantti -yhtymän edellä usein vastaa vanhempaa *e*:tä, on aikaisemmin mm. mekaanisesti ajateltu, että tässäkin sanassa on kerran ollut *e*; etymologia jäisi tällöin kuitenkin yhä hämäräksi (ks. Falk — Torp 1910—11: 1126 s.v. *Splint* II). Itämerensuomen *pinta* viittaakin pikemmin siihen, että germaanisessa sanassa on alkuperäinen *i*, ts. se on *i*-loppuisen diftongin katoasteinen asu, jota seuraa lisäksi nasaali-infiksi (t. -johdin). Tämä analyysi vie myös luontevaan semanttiseen kytkökseen: sana on samaa juurta kuin sen

² Olen jo aiemmin lyhyesti esittänyt tämän etymologian (Koivulehto 1981: 207).

³ Sm. *rita* = syrj. *ri* 'ansavipu, joka linnun jouduttua ansaan ponnahtaa pystyyn; vittikaivon vipu' (SKES 815); vrt. ruotsin murt. *vrida* 'tjock stör, spak, hävstång' (Vendell 1904: 111) (= germ. **wriþan*-), *vrida* 'stock, hvartmed man vältar stock eller sten' (Vendell 1904: 112) (= germ. **wriþan*-). *Rita*-sanan selitti näin jo Karsten (1943—44: 443). Samaa germ. pesyettä on mm. Baijerin murt. *Reitel* 'eräänlainen linnunansa' (Birlinger 1877: 106), alem.murt. *Reitel* 'väännettävä kapula yms.', *Schupf-reitel* 'ansa (metsänriistalle)' (SchweizId. 6 s. 1658—59). Kaikki substantiivit ovat johdoksia verbistä germ. **wriþa*- 'vääntää'. Yhdistelmän olen esittänyt lyhyesti esitelmämonisteissani 1982 ja 1983.

synonyymi, muinaisislannin *spik*, saksan *Speck* jne. 'silava' (< germ. **spik(k)a*- = ieur. **spi-go*-) ja muinaisintiaan *sphigi* 'pakara, lantio'; ieur. juurena on **sp(h)ēy-/sp(h)ī-* 'kasvaa hyvin, levitä, lihoa yms.' (IEW 983—984; merkitsen yleistyvän käytännön mukaisesti ieur. diftongin jälkikomponentin y:llä t. w:llä, samoja merkkejä käytän totunnaisten puolivokaalinmerkkien j:n y:n tilalla). Lähisukulainen on myös latinan *spissus* (= **spid-to-*) 'tiheä, paksu yms.' Tämä selitys germ. sanalle onkin jo annettu (ks. de Vries 1971: 680). Germ. **spinda-* on siis rakenteellisesti = ieur. **spi-n-tó-* (t. **spi-ntó-*, mahdollinen olisi myös ieur. **spi-n-dho-*). Johtosuhteelle löytyy paralleeli esim. ruotsin sanasta *stinn* 'täpötäysi, pullollaan oleva' < germ. **stinþ(j)a-* (= ieur. **sti-n-to-*) juuresta ieur. **stāy-/stī-* 'tihentää, sulloa; tihentyä' (Hellquist 1939: 1077, IEW 1010). — Tästä etymologiasta ei tietenkään välttämättä seuraa, että 'pintarasvan' merkitys on alkuperäisin. 'Pintapuu' voisi olla yhtä vanha. Ajateltavissa on sekin, että germaanisella (t. esigermaanisella) originaalilla on ollut myös jo abstrakti 'pinnan' merkitys. Ieur. **sp(h)ēy-/spī-* juurellehan rekonstruoidaan mm. merkitys 'sich ausdehnen' (= 'levitä'), ja siihen liitetään myös mm. kreikan *spidios* 'ausgedehnt, weit, eben' ja muinaisintiaan *sphārā-* 'ausgedehnt, weit, groß' (IEW 983).⁴

2. Rasva

Kuten *pinta*, on *rasva*kin yleisitämerensuomalainen sana: sm. *rasva*, karj. *rasva*, *rašva*, *razva*, *ražva*, aun. *razvu*, lyyd. *razv*, -*ę*, -*u* 'rasva, tali, ihra', veps. *razv*, vatj. *razva*, vir. *rasv* 'rasva, ihra', liiv. *razà* 'rasva, tali' (SKES 742). Tälle vain itämerensuomessa esiintyvälle sanalle ei ole ollut tiedossa mitään etymologiaa; se on itämerensuomen kannalta katsottava kieleen kerran tulleeeksi uudeksi

⁴ Hylkeenpyytäjien termiä *pinta* vastaa Itämeren rannikkojen ruotsinkielisillä seu-
duilla tarkkaan termi *vak* 'hylkeen nahka ja sen alla oleva silava' (neutri, Ahvenanmaala-
feminiini, ks. Vendell 1904: 1085, Danell 1951: 458, Säve 1918—45: 1154, Wessman
1925—32: 2 s. 507). Sanaa vastaisi germ. **waka-*. Samaan sanueeseen kuuluu mm.
ruots. *väcka*, jolla murteittain on merkitys 'hakata avanto' ja 'hakata lastuja (= spånor)
honnkapuusta tervaksiksi' (Rietz 1862—67: 787). Samaa pesyettä on tietenkin ruots. *vak*
'avanto', ja *väcka* 'herättää' on itse asiassa sama verbi kuin *väcka* 'hakata'. Tämän on
todennut jo E. Lidén, joka on perusteellisesti käsitellyt kyseistä germ. sanueta (1939:
124—135, erityisesti 135); järvi »herätetään valvomaan» hakkaamalla avanto. Hyl-
keenpyyntitermi *vak* perustuu niin erikoiseen merkityksenkehitykseen, että sen takana
voisi olla jotakin vanhaa. Tulee silloin kysyneeksi, piilekö kyseisessä sanueessa sm.
vakka-sanan etymologia. Huomattakoon, että *vakka* tehtiin *pintapuusta*, kaikkein yk-
sinkertaisimmin siten, että haapapölkyn laho sisus poistettiin, jolloin pinta jäi vakan
kehäksi (Vilkuna 1932: 9). Hylkeistäkin voidaan ottaa talteen vain pinta; sisälmykset ja
jopa lihatkin voidaan heittää pois (Sirelius 1919: 149; Nikander 1959: 73). Semantiikan
suhteen vrt. esim. sm. murt. *kermi* 'kehä, (erityisesti myös) vakan kehä; ohut kesi; maan
pinta; ohut rasvakerros teuraseläimessä' (viimeksi mainittu tieto vain Mouhijärveltä;
SMSA).

perusvartaloksi, jollaiset ymmärrettävästi usein ovat lainoja. 'Rasvaa' tarkoittavat perusvartalot ovat muutenkin yleensä lainoja: paitsi edellä käsitelty *pinta* myös *ihra*, *läski*, *tali*, murt. *päkki* 'silava' (SKES 681) ja lapin *buo'de* 'rasva; lihava'.

Laina myös *rasva* on; sen ilmeisen germaanisen originaalin jatkaja löytyy samalta taholta kuin *pinnan*: länsigermaanista, saksasta ja hollannista. Nyky-saksassa sitä edustaa *Gekröse* (neutri), jonka rinnalla oli varhemmin myös lyhyempi, prefiksiton *Krös*. Sanan kirjakielinen merkitys on toisaalta 'suolilieve = vatsakalvon poimut, jotka ympäröivät ohutsuolia = mesenterium' (myös vatsapaita 'Netz' kuuluu tähän systeemiin, ks. esim. Brockhaus — Wahrig 1980—84: 3 s. 119 ja Meyers 9 s. 847), toisaalta '(syötävät) sisälmykset'. Kyseisiin sisäelimiin keräytyy arvokasta rasvaa, ja siten sanan merkityskirjo on sisältänyt ja sisältää murteittain edelleen myös 'sisälmysrasvan, rasvaisten sisälmysten' merkityksen.

Varhaisimmat tällaiset tiedot saksasta ovat keskiyläsaksan loppupuolelta (aiempaa kirjausta ei tällaisesta teurastustermistä voisi odottaakaan): kys. *kræse*, *kræs*, *gekræse* (neutri) 'das kleine gedärme, gekröse' (esim. runoilija Hadloub n. v. 1300, Lexer 1872—78: 1 s. 804, 1750; Benecke 1854—63: 1 s. 888). Varhaisuusyläsaksalainen Alberuksen sanakirja »Novum dictionarii genus» vuodelta 1540 määrittelee: *krös* = praecisum, das fett umb das ingeweid' eli 'sisälmyksien ympärillä oleva rasva' (BWb. 5 s. 2405). Adelung selittää sanakirjassaan (1793—1801: 2 s. 519—520):

Das Gekröse — ein jedes aus krausen Falten bestehendes Ding. In diesem Verstande nennet man die runden krausen Kragen, welche jetzt nur noch an einigen Orten die Prediger tragen, das Gekröse. Am häufigsten führet diesen Nahmen die dopplete, fette, mit vielen Falten versehene Haut mitten in den Gedärmen, Mesenterium, Meseraeum, der Gekrösmantel, da man denn in weiterer Bedeutung, besonders in den Küchen, auch das kleine krause Gedärme, ja zuweilen auch den Magen mit darunter zu verstehen pfleget; das Geschlinge, das Inster —.

Esimerkkejä murteista: alem. (Sveitsi) *Chrös* 'Gedärme, Fetteingeweide; allg., bes. von Kälbern, auch von Ziegen — von Rindern und Schweinen —' (SchweizId. 3 s. 859); alas. (Schleswig-Holstein) *Krös* (fem.) 'Gekröse, Gedärm', *Krösen-fett* 'Fett an den Därmen der Tiere' (Mensing 1927—35: 3 s. 338).

Hollannin kielestä vastaava sana on todettu keskihollannista alkaen: kroll. *croos*, *crose*, *croes* (neutri) '(teuraseläinten) sisälmykset, varsinkin hanhien ja ankkosten' (Verdam 1911: 314); nykyhollannissa sana (*kroos*) on vanhentunut (WNT 8, 1 s. 363). Sana on ekspansiivina terminä lainautunut mantereelta skandinaaviisiin kieliin ja viroonkin: tanskan *kraas* (= *krås*) 'linnun mahan takaosa; (myös) linnun muut sisälmykset' (ks. ODS 11 s. 221), norjan *kraas* (=

krås) (fem.) 'sisälmysrasva, rauhaset, munuaiset ja niitä ympäröivä rasva', (mask.) 'linnun kaksinkertainen mahalihäs', ruotsin *krås* 'sisälmykset, suolilieve'; laina on ilmeisesti saatu alasaksan **krōs*-asusta (Hellquist 1939: 517, Falk—Torp 1910—11: 571, Torp 1919: 319). Viron *krōös* 'Gekröse' (Wiedemann 1893: 393) on taas laina öllisestä originaalista, samoin tanskan *krøs*, ruotsin *krös* 'suolilieve' (Falk — Torp 1910—11: 1 s. 589, Hellquist 1939: 520).

Semantiikan kannalta huomattakoon vielä, että suomen *ihra* on lainattu siitä germaanisesta originaalista, **instra-*, jota edustaa toisaalta misl. *īstr* 'sisälmysrasva', toisaalta saksan (murt.) *Inster*. Tämä taas merkitsee samaa kuin *Gekröse*: »*Inster*, m. n. = 'das gekröse eines schlachttieres oder auch ein gewisses stück davon'». Sanan semanttinen motivaatio on alun perin vain 'sisus' (DWB 4, 2 s. 2145; ks. myös de Vries 1961: 287). Vrt. edelleen esim. vir. *soole-keskmed*, jonka Wiedemann (1893: 267) selittää saksaksi sanoilla »Gekröse, das fett zwischen den Därmen» tai lapin *čoałos* '(teuraseläimen) suolet rasvoineen' t. 'suolirasva' (Nielsen 1932—62: 1 s. 402), joka on johdos sanasta *čoaalle* 'suoli'.

Saksan *Gekröse* edustaa *ja*-vartaloista kollektiivista neutria, jota kantagermaanisella rekonstruktioitasolla vastaa **ga-krausja-* (ks. Meid 1967: 72); germ. *au* on monoftongiutunut dentaalikonsonantin *s* edellä *ō*:ksi, joka on muuttunut etuvokaaliksi *ō* johdinaineksen vaikutuksesta (umlaut). Muodollisesti sama sana on *Gekröse* 'röyhelö, röyhelökaulus'. Röyhelökaulusta on ilmeisesti verrattu suoliliepeen poimuihin; vrt. *Kalbsgekröse* saman vaatekappaleen nimenä (vaatekappaleen merkitys on siis sekundaari verrattuna teurastustermiin: DWb 4, 1 s. 2840). Lyhyempi asu *Krōs(e)* vastaa etutavutonta germ. asua **krausja-*. Sanat ovat *ja*-johdoksia lyhyemmästä perusvartalosta germ. **krausa-*, jota taas vastaava hollannin sana, keskihollannin *croos* (nykyhollannin *kroos*) suoraan edustaa (ks. Franck—van Wijk 1912: 353, de Vries 1971: 365). Keskihollannin *e*-loppuinen *crose* voisi periaatteessa taas edustaa myös umlautillista **krausja-* asuakin (pitkän *ō*:n umlaut kun hollannissa ei näy); tosin etymologiset sanakirjat eivät tästä huomautta. Perusvartaloa germ. **krausa-*, josta alasaksan **krōs*, edellyttää kuitenkin lisäksi skandinaaviisiin kielisiin lainautunut umlautiton *krås*, kuten etymologiset sanakirjat toteavat. (Tuskin sana voi nimittäin olla peräisin hollannista.) Nykyisissä alasaksan murteissa umlautitonta asua ei tosin tavattane, mutta ainakin sporadisesti se on silti todettavissa reiniläismurteista: *Kros* 'omenan sisus, kota yms.'; yhdyssanana *Ochsenkros* »Ochsengekröse» (RhWb. 4 s. 1567). Muodollisesti sama sana on myös kasvinnimi holl. *kroos* (neutri) 'limaska' < germ. **krausa-* (Franck — van Wijk 1912, de Vries 1971 mp.). Toista ablautastetta edustaa germ. **krūsa-* > saksan *kraus* 'kiharainen, sykeröinen, poimuinen'. Tämä *ū*-aste näkyy myös keskialasaksan substantiivissa *krūse* 'suolet, vatsarasva' (IEW 390, de Vries 1971: 365, Kluge—Mitzka 1975: 243). 'Suolilieve' ja 'limaska' ovat saaneet siis

nimensä siitä, että ne ovat sykeröisiä, poimuisia muodostumia. Germaaninen pesye edustaa puolestaan *s*-laajenteista muodostetta *ieur. kannasta *grew-/grow-* (eli **greu-/grou-*).

Ensisijaisesti on *rasvan* originaaliksi kai katsottava perusvartalo germ. **krausa-* (= holl. *kroos*), mutta myös sen johdos germ. **(ga-)krausja-* (= saksan *(Ge)kröse*) soveltuu nähdäkseni originaaliksi. Lainan täytyy olla hyvin vanha, jo varhais- tai keskikantasuomeen saatu. Jos se olisi tullut vasta myöhäiskantasuomeen, odottaisi asua sm. **rausa* tai **rausia*. Varhaiskantasuomesa taas ei voida katsoa olleen *vs*-yhtymää. Nykyiset sanat, joissa on vokaalin jälkeinen *us/ys*, ovat useimmiten (1) sellaisia, että niitä ei voi tai ei ainakaan tarvitse palauttaa varhaiskantasuomeen, tai sitten (2) sellaisia, joiden varhaiskantasuomen asussa ei ole ollut *-vs-* vaan *-ηs-*. Ensimmäiseen ryhmään, jossa enemmistö lienee lainoja, kuuluvat esim. *housut* (ruots. laina), *kausta* (baltt. laina; Posti 1977: 264), *kiusata* (germ. laina), *kousa* (ruots. laina), *lausas* 'hauras, pehmeä' (germ. laina), *lausua* (ei itämerensuomen eteläryhmässä, ehkä laina), *riusa* 'varsta' (ven. laina). Jälkimmäiseen ryhmään kuuluu *jousi* < vksm. **jonse* (= *juok'sâ* jne.: lieneekö muita?). Ensimmäiseen ryhmään voidaan lukea myös verbivartalo *nouse-*, koska sitäkään ei tarvitse (toistaiseksi) palauttaa varhaiskantasuomeen; se näet puuttuu lapista ja muista etäsukukielistä. Kun se kuitenkin on yleisitämerensuomalainen sana, se lienee varsin vanha: joko vanhimpia ensimmäisen ryhmän sanoja, tai sitten siinä on ehkä ollutkin alkuperäinen *-ηs-*.

Ei myöskään etäsukukielten perusteella ole rekonstruoitu varhempaa suomalais-ugrilaista *vs*-yhtymää. Varhaisimpien lainakontaktien aikana sitä siis ei ole ilmeisesti tavattu (tai jos olisikin tavattu, se on välillä hävinnyt). Sitä vastaava rakenne on kotiutunut kieleen vasta myöhemmin.

On jo useassa tapauksessa voitu todeta, että kielestä puuttuvat konsonanttityhtymät on lainattaessa korvattu mm. metateettisesti: sm. *karva* < baltt. **gaura-*, sm. *laiva* = vksm. **lajva* < germ. **flauja-* (ks. Koivulehto 1973: 561—).⁵ Metateesi selittää myös *rasvan*: hankala yhtymä *vs* muuttui metateettisesti yhtymäksi *sv*: germ. **krausa-* (t. **krausja-*) > vksm. **rasva*.

Vaihtoehtoinen originaali, germ. **krausja-*, olisi sekin voinut tuottaa **rasva-* asun, jos metateesia olisi sovellettu. Kolme konsonanttia sisältävä ***rasyja* olisi tietenkin ollut mahdoton. Myöhempänä aikana sitä olisi helpotettu kolmitavuiseen asuun ***rasvia*; mutta kaikkein vanhimmissa lainoissa näyttää tällainen vokaaliutuminen jääneen tapahtumatta (vrt. sm. *miekka* < germ.

⁵ *Laiva*-sanan metateesille olen jo esittänyt paralleleja. Mainittakoon kuitenkin tässä vielä myöhemmin huomaamani esimerkki: Pohjois-Latviassa virtaavan joen nimi, latviaksi *Gauja*, viroksi sen sijaan metateettisesti *Koiva jõgi* (baltin *a* on tunnetusti usein substituoitu ims. *o*:lla). Metateesin näkyminen tällaisessa paikannimessä todentaa sen mahdollisimman varmaksi.

**mēkja-*). *i:n* puuttuminen ims. sanasta ei siis voi todistaa, että originaalina ei olisi voinut olla kyseinen germ. *ja*-johdos. — Jos germ. originaalissa olisi jo lainausaikaan ollut *ga*-prefiksi, se olisi ims. puolella jäänyt vastineetta, mikä on odotuksenmukaista: vrt. esim. *lanko* < germ. **ga-langa-* > mys. *gi-lang* 'sukulainen' (*gi-lengida* 'lankous') (Koivulehto 1976: 254, alav. 7) ja *asia* (ks. Koivulehto 1982: 266).⁶

Metateesin tapahtumisen varmistaa *rasvan* ainoa riimivartalo, yleisitämrensuomalainen ja lisäksi mordvaan asti ulottuva verbivartalo sm. *kasva-* (= mordE *kašoms*, MordM *kašəms* 'kasvaa, lisääntyä, SKES 169). Sekin näet selittyy metateettiseksi lainaksi. Originaaliksi soveltuu vanha indoeurooppalainen verbivartalo, jossa vielä esiintyi laryngaaliteorian mukainen »laryngaali», tässä tapauksessa ns. *H*₂: ieur. **H*₂*awks-* 'kasvaa', jota edustaa kreikan *auksō* 'lisään; kasvan', mediumi *auksomai* 'kasvan', tokaarin (B) *auks-*, (A) *oks-* 'kasvaa', liettuan *aukštas* 'korkea', lat. *auxilium* 'apu' (oik. 'lisäys') jne. (ks. IEW 84). Metateesin tapahtuessa originaalin *ks*-yhtymää on jäänyt edustamaan vain *s*, joka kielen sisäisissäkin morfonologisissa prosesseissa jää *ks:n* edustajaksi silloin kun yhtymää on helpotettava: vrt. *juoksen* : *juosta* : *juossut* (< *-sn-*). Sananalkuisen ieur. »laryngaalin» substituointi *k:l*lla on odotuksenmukaista, ja siitä voidaan esittää myös paralleeliesimerkkejä: sm. *kasa* 'kärki, nurkka' < vksm. **kaća* < ieur. **H*₂*ak-* (vrt. kr. *aké* 'kärki', mys. *ekka* 'kärki, terä'); sm. *kaski* < vksm. **kaske/kaške* < ieur. **H*₂*az-g(h)-* (vrt. misl. *aska* jne. 'tuhka'; ieur. juuri **H*₂*as-* 'palaa; olla kuiva', semanttisesti vrt. sm. *palo* 'kaski'); sm. *kesä* < sm.-mord. **kesä* < ieur. **H*₁*es-(en)-* 'elonaika, kesä', vrt. ksl. *jesenb* 'syksy', goot. *asans* 'elonaika, kesä'); sm. *koke-* 'käydä katsomassa (pyydyksiä)' < vksm. **koke-* < ieur. **H*₃*ok^w-* 'nähdä'.⁷

⁶ Äänteellisesti *rasva* voitaisiin johtaa myös siitä germ. sanasta, josta myöhemmin on ilmeisesti saatu *rauha-nen*, vatj., vir., liiv. plur. myös 'munuaiset' (< germ. **hrausā/hrauzā*, josta mruots. *rös*, plur. *rösar* 'nivuset', nruots. murt. *rösar* 'kivespussi, siitin', *rör* 'nivuset' jne., ks. SKES 747). Semanttisestikin yhdistelmää voisi sinänsä ajatella: munuaisten ympärillä on rasvaa, vrt. *munas-kuut*. Germaaniselta puolelta ei löydy kuitenkaan 'munuaisten' tai 'rauhasen' merkitystä, joten sanan alkumerkitys lienee pikemmin ollut 'kivespussi, kivekset' tai 'nivuset', josta 'rasvaan' olisi voitu päästä vasta pitkän — sinänsä tietenkin periaatteessa mahdollisen — kehityksen kautta. Yllä esitetty etymologia on semanttisesti olennaisesti parempi.

⁷ Mm. nämä uudet etymologiat olen esittänyt esitelmässäni »Indoeurooppalaisten laryngaalien heijastuminen uralilaisten kielten vanhimmissa lainoissa» (Suomalais-ugrilainen Seura 20. 9. 1985, myös moniste). Lisäksi esitin mm. seuraaville sanoille ieur. »laryngaali»-etymologian, joissa sanansisäistä »laryngaalia» vastaa uralilainen *x* (tästä foneemista ks. Janhunen 1981: 239–251) tai (myöhemmissä) vksm. *š*:

1) ural. **pexi-* 'kiehua' (Janhunen: 1981: 245) < ieur. **bheH*₁- 'lämmittää' (vrt. saks. *bähen* 'paahtaa; hautoa');

2) sm. *tuuli* < ural. **tuxlj* 'tuuli: sulka, siipi' (ks. Janhunen 1981: 241) < ieur. **dhuH*-li (johdos ieur. juuresta **dhewH-* 'tuiskuta, tuulla yms.'. vrt. lat. *fūligō* 'noki', liett. *dūlis* 'sumu, usva', keski-iir. *dūil* 'halu, himo'); semanttisesti vrt. sm. murt. *nuoha* 'noki; liikkeellä oleva pöly; lumipyry, myrskysää yleensä; meteli, tora' (Hakulinen 1939);

Kaksi vanhinta *sv*-sanaa, *kasvaa* ja *rasva*, on siis lainattu metateettisesti; ennen niitä ei kielessä ehkä ollut tätäkään yhtymää. Yhtymä on myöhemminkin jäänyt peräti harvinaiseksi; suomessa lienee lisäksi vain esimerkit *usva* ja *visva*, jotka kuitenkin eroavat edellisistä epävakaan äänneasunsa vuoksi (rinnalla mm. *usma* ja *visma*). *Usva*-sanalle on kyllä norjan- ja inarinlapissa harvinainen vastine (ks. tarkemmin SKES 1554—1555).

Pinta ja *rasva* ovat varhaisia, ehkä samanikäisiä lainoja; edellinen tarkoitti pintarasvaa, jälkimmäinen sisälmysrasvaa. Ne on ilmeisesti lainattu teurastustermeinä, kuten myös mm. *runko*, joka murteissa merkitsee etenkin '(teuraseläimen) ruumista, ruhoa' (SKES 862—863) ja joka ulottuu mordvaan asti: ersän *runḡo*, mokšan *ronḡä* 'vartalo, ruumis'. Sana on lainattu germ. sanasta **skrunka-* (> msl. *skrokk-r* 'ruumis, ruho'), kuten Osmo Nikkilä (1982: 251—254) on osoittanut. Myöhempään lainakerrostumaan kuuluu *ihra*; *tali* ja *läski* ovat tietenkin nuoria lainoja.⁸

sama ieur. juuri näkyy myös mm. kreikan sanassa *thyélla* 'myrsky' ja venäjän verbissä *duť* 'puhaltaa, tuulla');

3) sm. *kehdata* < vksm. **kešta-ta-* < (esi)baltt. **geH₁d-* (vrt. liett. *gėdetis* 'hävetä', *gėda* 'häpeä');

4) ims. **vihta* 'kerta' (ks. Hakulinen 1970) < vksm. **višta* < ieur. **wiH-to-/taH₂* *'kulku, rivi, vuoro, kerta' (vrt. mint. *vīta* 'rivi'; samaa juurta on myös mm. kys. *weide*, *ander-weide* 'toisen kerran', liett. *āt-vejas* 'kulku, tapaus, kerta' jne.).

Aiemmin olen jo selittänyt samalla tavalla sanat *puhdas* ja *pohtaa*. Valmistelen kokonaisesitystä näistä »laryngaali»-etymologioista. — *Puhdas*-sanalle on »laryngaali»-etymologian tunnetusti esittänyt jo Trygve Sköld.

⁸ Varhaisimpia 'rasvaa' merkitseviä suomessa säilyneitä sanoja ovat sm.-ugr. **kuje* (**kuji*) > sm. *kuu* 'rasva, tali' (mord., tšer., votj., unk. sama merkitys; SKES 250) ja sm.-ugr. **vōje* (**wōji*) > *voi* (etäsukukielissä myös 'rasva, öljy', ostjakissa myös 'tali, lihavuus', SKES 1803; suluissa olevat rekonstruktiot Sammallahdelta, Historical Phonology [käsik.] s. 91, 110).

Sanat näyttäisivät liittyneen alun perin maitotalouteen. Tuskin on sattumaa, että ieur. taholla tunnetaan 'lehmää' merkitsevistä sanasta *yo*-johdos **g^wowyo-*, jolla on myös merkitys 'voi': arm. *kogi* 'voi' = tokaarin (B) *kew(i)ye* 'lehmästä peräisin oleva, voi' (van Windekens 1969: 487; 1970: 104) = mint. *gavya-* 'lehmästä peräisin oleva, lehmän' (vrt. IEW 493). Suomalais-ugrilaiset sanat näyttävät olevan (eri paikoissa ja eri aikoina saatuja) lainoja tästä ieur. sanasta. Sm.-ugr. **kuje* selittyy substituutiosta ieur. **g^wow-* > sm.-ugr. **ku-*; tämä substituutio on sama kuin tapauksessa *kutsua*. *Kutsua*-verbin originaali on ilm. joko ieur. **g^wotyo-* = arm. *kočem* 'rufe, nenne, lade ein' tai ieur. **kwoytyo-* = baltt. **kwaitja-* > liett. *kviėsti*, *kviečiū* 'einladen, herbitten, auffordern' (vrt. Fraenkel 1962—65: 326 ja IEW 632: ieur. **kwoy-* 'wollen, einladen'). Jälkimmäisessä vaihtoehdossa *-j-* on *kutsua*-verbistä hävinnyt kuten tapauksessa sm. *ratsas* < germ. **raidjaz*; pitkää *ū*:ta tuona varhaisena lainausaikana ei ilmeisesti vielä ollut.

Sm.-ugr. **vōje* selittyy taas ieur. *g^w*:n korvaamisesta sm.-ugr. *v*:llä (*w*:llä). Tällöin ieur. *-ow-* (= *-ou-*) on saanut vastineekseen pitkän *ō*:n, joka tuolloin oli jo ehtinyt kehittyä kieleen.

**kuje* lienee näistä kahdesta siis vanhempi, merkityksensäkin perusteella: 'voi'-merkitystä ei (enää?) näy. Varhaisin sm.-ugr. väestö tuskin vielä itse valmisti voita, joten 'voi' tai 'maitorasva' saattoi pian lipua yleisempään 'rasvan' merkitykseen.

L Ä H T E E T

- ADELUNG, JOHANN CHRISTOPH 1793—1801: Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart 1—4. Leipzig.
- BENECKE, GEORG FRIEDRICH 1854—63: Mittelhochdeutsches Wörterbuch 1—3. Leipzig.
- BIRLING, A. 1877: Zur Sprache der bairischen Vogel- und Fischwaid. — Die Deutschen Mundarten: eine Monatschrift für Dichtung, Forschung und Kritik 7 s. 92—120. Halle.
- BOSWORTH, JOSEPH 1898: An Anglo-Saxon Dictionary, edited and enlarged by T. N. Toller. Oxford.
- BRIGHENTI, ELISEO 1927: Dizionario greco-moderno—italiano. Parte I: greco-moderno—italiano. Milano.
- BROCKHAUS—WAHRIG 1980—84: Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden, hrsg. von Gerhard Wahring †, Hildegard Krämer, Harald Zimmermann. Wiesbaden—Stuttgart.
- DANELL, GIDEON 1951: Ordbok över Nuckömålet. Lund.
- DWB = Deutsches Wörterbuch, begründet von J. und W. Grimm, 1—16. Leipzig 1854—1960.
- FALK, H. S. — TORP, ALF 1910—11: Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch 1—2. Heidelberg.
- FRAENKEL, ERNST 1962—65: Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg—Göttingen.
- FRANCK, J. — VAN WIJK, N. 1912: Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's-Gravenhage.
- GANANDER, CHRISTFRID 1787: Nytt Finskt Lexicon. (Käsikirjoituksesta tehty näköispainos 1—3. Porvoo 1937—40.)
- GRAFF, E. G. 1934—46: Althochdeutscher Sprachschatz 1—6. Berlin.
- HAKULINEN, LAURI 1939: *Nuoha*. — Vir. 43 s. 491—497.
- 1970: *Vihdoin*. — Vir. 74 s. 146—154.
- HELLQUIST, ELOF 1939: Svensk etymologisk ordbok 1—3. Tredje upplagan. Lund.
- HOFSTRA, TETTE 1985: Ostseefinnisch und Germanisch: frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Groningen.
- HOLTHAUSEN, FERDINAND 1954: Altsächsisches Wörterbuch. Münster—Köln.
- IEW = POKORNY, JULIUS Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern—München 1959.
- JANHUNEN, JUHA 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. — SUSA 77: 9 s. 219—274.
- JUSLENIUS, DANIEL 1745: Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Stockholm 1745.
- KARSTEN, T. E. 1943—44: Finnar och germaner: folk- och kulturberöringar från tre ärtusenden. — Folkmålsstudier 9—10 s. 1—260, 261—630. Helsingfors.
- KETTUNEN, LAURI 1938: Livisches Wörterbuch. Helsinki.
- KKSA = Karjalan kielen sanakirjan arkisto.
- KLUGE, FREIDRICH — MITZKA, WALTHER 1975: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage. Berlin.
- KOIVULEHTO, JORMA 1973: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen III. — Neuphilologische Mitteilungen 74 s. 561—609. Helsinki.
- 1976: Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä I—II. — Vir. 80 s. 33—47, 247—290.
- 1981: *Paikan* ja *joukon* tulo kieleen. — Vir. 85 s. 195—213.
- 1982: *Rasia* ja *asia*. — Vir. 86 s. 257—276.
- KUJOLA, JUHO 1944: Lyydiläismurteiden sanakirja. Helsinki.
- LEXER, MATTHIAS 1872—78: Mittelhochdeutsches Handwörterbuch 1—3. Leipzig.
- LIDÉN, EVALD 1939: Ordstudier 14: nsv. *vak*, mlt. *wake* osv. 'Wuhne, Wake'. — Meijerberg's arkiv för svensk ordforskning 1 s. 124—135. Göteborg.
- MEID, WOLFGANG 1967: Germanische Sprachwissenschaft III: Wortbildungslehre. (Niddokset I—II Hans Krahen). — Sammlung Göschen B. 1218/1218 a/1218 b. Berlin.
- MENSING, OTTO 1927—35: Schleswig-holsteinisches Wörterbuch 1—5. Neumünster.
- Meyers 9 = Meyers enzyklopädisches Lexikon 9. Mannheim 1973.

JORMA KOIVULEHTO

- NIELSEN, KONRAD 1932—62: *Lappisk ordbok — Lapp Dictionary 1—5*. Oslo.
 NIKANDER, GABRIEL 1959: *By och bonde i Svenskösterbotten*. — *Folklivsstudier* 5. Helsingfors — København.
 NIKKILÄ, OSMO 1982: *Wörter für 'Körper' germanischen Ursprungs im Ostseefinnischen*. — *Sovetskoje finno-ugrovedenje* 18 s. 251—260.
 NIRVI, R. E. 1974—81: *Kiihtelysvaaran murteen sanakirja 1—10*. Lappeenranta — Joensuu.
 ODS = *Ordbog over det Danske Sprog 1—27*. Udgivet af det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1919—54.
 POSTI, LAURI 1977: *Some new contributions to the stock of Baltic loanwords in Finnic languages*. — *Baltistica* 13 (1) s. 263—270. Vilnius.
 RENVALL, GUSTAV 1826: *Suomalainen Sana-Kirja — Lexicon linguae Finnicae, Tomus 1—2*. Aboae.
 RhWb. = *Rheinisches Wörterbuch 1—9*, nach den Vorarbeiten von Josef Müller bearbeitet von Heinrich Dittmaier. Bonn—Berlin 1928—71.
 RIETZ, JOHAN ERNST 1867: *Svenskt dialekt-lexikon*. Malmö.
 SAARESTE, ANDRUS 1958—68: *Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1—4*. Stockholm.
 SAMMALLAHTI, PEKKA, *Historical phonology of the Uralic languages (käsitkirjoitus)*.
 SCHILLER, KARL — LÜBBEN, AUGUST 1875—81: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch 1—6*. Bremen.
 SCHMELLER, J. ANDREAS 1872—77: *Bayerisches Wörterbuch 1—2*. Zweite Ausgabe, bearbeitet von G. Karl Frommann. München.
 SchweizId. = *Schweizerisches Idiotikon 1—*, bearbeitet von F. Staub, L. Tobler u.a. Frauenfeld 1881—.
 SIRELIUS, U. T. 1919: *Suomen kansanomaista kulttuuria I*. Helsinki.
 SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja 1—6*. Helsinki 1955—78.
 SMSA = *Suomen murteiden sanakirjan arkisto*.
 SUSA = *Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*. Helsinki.
 SÄVE 1918—45: *Gotländsk ordbok 1—2*, på grundval av C. och P. A. Säves samlingar redigerad av G. Danell, A. Schagerström och H. Gustavson. Uppsala 1918—45.
 TORP, ALF 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
 VENDELL, HERMAN 1904—07: *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingors.
 VERDAM, J. 1911: *Middelnederlandsch Handwoordenboek*. Haag.
 WESSMAN, V. E. V. 1925—32: *Samling av ord ur östsvenska folkhäl 1—2*. Helsingfors.
 WIEDEMANN, F. J. 1893: *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. Zweite verm. Aufl. Petersburg.
 VILKUNA, KUSTAA 1932: *Om vackafinnarnas forna träkärlsindustri*. — *Särtryck ur Pappers- och Trävarutidskrift för Finland n:o 10 och 11, 1932 (sivut numeroitu 1—16)*.
 ——— 1935: *Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta*. Porvoo.
 VAN WINDEKENS, A. J. 1969: *Études de phonétique tokharienne 11*. — *Orbis* 18 s. 485—512.
 ——— 1970: *Études de phonétique tokharienne 12*. — *Orbis* 19 s. 102—107.
 WNT = DE VRIES, M. — TE WINKEL, L. A. (ym.) *Woordenboek der Nederlandsche Taal 1—*. 's-Gravenhage — Leiden 1882 —.
 DE VRIES, JAN 1961: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden.
 ——— 1971: *Nederlands etymologisch Woordenboek. Met aanvullingen, verbeteringen en woordregisters door F. de Tollenaere*. Leiden.
 ZAITSEVA, M. — MULLONEN, M. 1972: *Slovar' vepsskogo jazyka*. Leningrad.

Germ. *spinda- und *krausa- im Finnischen

JORMA KOIVULEHTO

1. Fi. *pinta*

In der finnischen Standardsprache bezeichnet *pinta* eine Oberfläche jeder Art, in den Mundarten aber lautet eine zentrale Bedeutung 'Splint, Splintholz', d. h. 'das weiche Holz zwischen Rinde und Kernholz'. Noch das Wörterbuch von Jusenius (1745) kennt nur diese Bedeutung, lat. 'alburnum'. Außerdem ist die Bedeutung 'Speck, Fettschicht (bei Schwein, Rentier; bei Seehund einschließlich Haut), mundartlich bezeugt. Das Wort hat Entsprechungen im gesamten Sprachraum des Ostseefinnischen: karel. *pinta* 'Haut; Erdoberfläche; Splintholz; Feistigkeit (eines Tieres)', olon. *pindu* 'Oberfläche; Splint; Feistigkeit', weps. *pind* 'Splint; derjenige Teil des Kiefernholzes, von dem Kienspäne abgespalten werden', wot. *pinta* 'pinta', estn. *pind* 'Oberfläche, oberste Schicht; Splint' (dial. *hülge pind* 'Haut mit Speck eines Seehunds'), liv. *pīnda* 'äußere Schicht, Baumsplint'. Aus dem Finnischen ist das Wort spät ins Lappische entlehnt worden: lp. *bid' de* 'Splint', *bin' da* 'Speck'.

Die Bedeutungen 'Splint' und 'Speck, Fett, Feistigkeit' zeigen, daß osfi., frühurfri. **pinta* eine frühe Entlehnung ist aus germ. **spinda-*, das in den westgermanischen Sprachen erhalten ist: ags. *spind* 'Fett' (= 'arvina, adeps'), asächs. *spind* 'Speck, Fett', ahd. *spint* 'Fett', mnd. *spind* 'Splint', mhd. *spint* 'Fett; Splint = der junge weiche Holzstoff zwischen Rinde und Kern eines Baumes' (Lexer). Heute ist das Wort im Deutschen vor allem mundartlich im Gebrauch: z. B. alem. *Spint*. Semantisch können mehrere Wörter damit verglichen werden, die ebenso die beiden Bedeutungen vertreten: lat. *adeps* 'Fett; Splint', nl. *spek*, dt. dial. (alem.) *Speck* usw.

Osfi. **pinta* spricht dafür, daß germ. **spinda-* ein ursprüngliches *i* hat, das also nicht aus älterem *e* »erhöht« ist. Mit *i* finden wir auch einen natürlichen etymologischen Anschluß, wie er bereits bei Jan de Vries (1971: 680) verzeichnet ist: das germ. Wort gehört als eine Bildung mit Nasalinfix zu idg. **sp(h)ēy-*, **sp(h)ī-*

'gedeihen, sich ausdehnen, dick werden', also zu derselben Wurzel, zu der auch dt. *Speck*, an. *spik* (< germ. **spik(k)a-*) und aind. *sphigī* 'Arschbacke, Hüfte' gestellt werden. Germ. **spinda-* ist somit strukturell = idg. **spi-n-tó-* (bzw. **spi-n-dho-*). Als strukturelles Parallelbeispiel kann schwed. *stinn* 'strotzend' (= idg. **sti-n-to-*, zu idg. **stāy-*, **stī-* '[sich] verdichten, zusammendrängen') damit verglichen werden.

Mit dem osfi. Wort hat man traditionell ein permisches zusammengestellt: wotjakisch *ped*: *ped pal* 'äußere Seite', *ped-lo* 'hinaus', *ped-lon* 'außen'. Diese Zusammenstellung steht der germanischen Herkunft nicht im Wege, denn auch einige andere osfi. Wörter, die sich einwandfrei aus dem Germanischen bzw. Vorgermanischen herleiten lassen, sind bis ins Permische verbreitet, wie der Verf. bereits früher ausgeführt hat (s. z.B. Virittäjä 1981: 199 ff. und nunmehr Hofstra 1985: 391—401). Es handelt sich demnach um eine so frühe (vielleicht bereits vorgermanische) Entlehnung, daß das Wort noch aus dem frühen Ostseefinnischen ins (Vor)permische weiterentlehnt werden konnte. In lautlicher Hinsicht steht einer beliebig frühen Entlehnung nichts im Wege. Im Permischen kann man eine semantische Abstrahierung annehmen, ähnlich wie sie in osfi. *pinta* vorzuliegen scheint. Doch ist die Möglichkeit nicht abzuweisen, daß auch die allgemeine Bedeutung 'Fläche, Oberfläche' alt ist und bereits im Original einmal vorhanden gewesen ist. Die idg. Wurzelbedeutung 'sich ausdehnen' läßt diese Annahme ja zu: vgl. etwa gr. *spídios* 'ausgedehnt, weit, eben' und aind. *sphā-rā-* 'ausgedehnt, weit, groß', die mit unserer Wurzel verbunden werden.

2. Fi. *rasva*

Wie *pinta* ist auch fi. *rasva* 'Fett' ein gemeinostseefinnisches Wort, das in allen osfi. Sprachen mit gleicher Bedeutung wiederkehrt. Außerhalb dieses Sprachge-

biets ist es aber nicht bezeugt. Es ist somit ein osfi. Grundstamm, der nicht aus dem eigenen Sprachmaterial erklärt werden kann, also ohne eigensprachliche Etymologie bleibt. Von den nicht-abgeleiteten fi. Grundwörtern für 'Fett' sind bereits die meisten als Lehnwörter erkannt worden: fi. *pinta* (s. oben), fi. *ihra* 'Fett' (eig. 'Eingeweidefett'), fi. *läski* 'Speck', fi. *tali* 'Talg', fi. dial. *päkki* 'Speck'; aus dem Lappischen kommt noch etwa lp. *buoi* 'de' 'Fett; feist' hinzu.

Auch der Grundstamm *rasva* läßt sich als Lehnwort nachweisen. Im Westgermanischen, also in dem Sprachgebiet, in dem sich auch das Original für fi. *pinta* erhalten hat, finden wir auch diesmal das passende Original, und zwar germ. **krausa-* (bzw. **(ga-)krausja-*), das in dt. *Gekröse*, älter auch *krös*, weiterlebt. Das *Gekröse* bezeichnet standardsprachlich zunächst die Bauchfellfalten, die das Gedärme und die anderen inneren Organe einhüllen und festhalten, das Mesenterium, es steht aber auch allgemeiner für 'Gedärme, Eingeweide'. An den Bauchfellfalten und am Gedärme sammelt sich bei Schlachtieren wertvolles Bauchfett, *Gekrösefett*, und deshalb steht das Wort auch für 'Fetteingeweide, Fett um die Eingeweide': *krös* 'praecisum, das fett um die eingeweide' (Alberus, 1540), alem. *Chrös* 'Gedärme, Fetteingeweide' (SchweizId.). Das Wort ist seit dem Mittelhochdeutschen belegt: mhd. *kræse*, *kræs*, *gekraese* (n.). Im Mittelniederländischen begegnet *croos*, *crose*, *croes* (n.) 'Gekröse'; im heutigen Niederländischen ist das Wort (*kroos*) veraltet. Eine andere Ablautstufe (*ū*) vertritt mnd. *krūse* 'Gekröse, Bauchfett' (wozu vielleicht auch mnl. *croes*?). Das entsprechende skand. Wort ist aus dem Niederdeutschen entlehnt: dän. *kraas* (= *krås*) 'Teil des Vogelmagens', schwed. *krås* 'Gekröse', norw. *kraas* (= *krås*) 'Fett um die Eingeweide' (daneben umgelautet dän. *krøs*, schwed. *krös* 'Gekröse').

Dt. *Gekröse*, *Krös(e)* entspricht einer germ. *ja*-Ableitung **ga-krausja-*, **krausja-*; auch das mnl. *crose* könnte theoretisch darauf zurückgeführt werden. Doch muß wenigstens mnl. *croos* zunächst auf den unabgeleiteten Grundstamm germ. **krausa-* zurückgeführt werden, wie es auch die einschlägigen Wörterbücher tun. Auch die entlehnten skandinavischen Formen mit *-ā* (s. oben) setzen ein-

ne nicht-umgelautete Form, nd. **krōs* aus **krausa-*, voraus, denn aus dem Niederländischen — wo der Umlaut nicht zu erkennen wäre — dürften die Wörter nicht entlehnt sein. Germ. **krausa-* lautet mit dt. *kraus* (< germ. **krūsa-*) ab: die Eingeweide sind nach ihrer krausen Form benannt worden (ebenso auch nl. *kroos* 'Entengrün'). Im Hinblick auf die Bedeutung 'Fett' sei noch fi. *ihra* 'Fett' zum Vergleich herangezogen: es geht auf germ. **instra-* zurück, das einerseits in dt. dial. *Inster* 'Gekröse', andererseits in an. *istr* 'Fetthülle um die Eingeweide' weiterlebt.

Das osfi. Wort, frühurfi. **rasva*, kann sowohl auf germ. **krausa-* (= nl. *kroos*) als auch auf **(ga-)krausja-* (= *Gekröse*, *Krös(e)*) zurückgeführt werden. Zwecks lautlicher Anpassung wurde das Wort metathetisch übernommen. Ohne Metathese hätte germ. **krausa-* frühurfi. ***rasva* ergeben; die Verbindung *-vs-* war aber einst neu und sprachwidrig. Deshalb erfolgte die Metathese *-vs-* > *-sv-*. Ähnliche Metathesen sind bereits bekannt: germ. **flauja-* > frühurfi. **lajva* = fi. *lajva* 'Schiff', balt. **gaura-* > frühurfi. **karva* = fi. *karva* 'Haar'. Heute wäre zwar die Sequenz »Diphthong auf *u/y* + *s*» (und somit **rausa*) ganz normal, aber sprachgeschichtlich betrachtet ist sie erst für das Späturfinnische nachzuweisen, und die meisten Wörter, die sie vertreten, sind jüngere Lehnwörter. Auch aus **krausja-* hätte die Entlehnung erfolgen können, denn ein ***rasva* wäre unmöglich gewesen, und in den ältesten Lehnwörtern scheint auch die Vokalisierung von *j* zu *i* nicht vorgekommen zu sein: vgl. fi. *miekka* 'Schwert' < germ. **mēkja-*.

Die Metathese wird durch einen Parallelfall bestätigt. Es gibt ein fi. Wort mit *-sv-*, das deutlich weiter verbreitet ist und damit als älter anzusehen ist als *rasva*: fi. *kasva-* 'wachsen', das sich bis ins Mordwinische erstreckt. Dieses Wort erklärt sich nun ebenfalls als eine metathetische Entlehnung, und zwar als eine sehr alte mit Reflex des idg. »Laryngals» *H₂* aus einem frühen idg. Verbstamm **H₂awks-*, das in gr. *auksō* 'vermehrte; wachse', medial *auksomai* 'wachse', toch. (B) *auks-*, (A) *oks-* 'wachsen', lit. *aukštas* 'hoch' usw. vertreten ist. Bei der Metathese wurde hier die Verbindung *-ks-* zu *-s-* erleichtert; dieselbe Erleichterung geschieht in

sprachinternen morphologischen Prozessen. In seinem Vortrag am 20. 9. 1985 vor der Finnisch-Ugrischen Gesellschaft hat der Verf. außer *kasva-* noch u. a. folgende neue »Laryngal«-Etymologien vorgelegt:

1) fi. *kasa* 'Spitze, Ecke' < frühurfi. **kaća* < idg. **H₂aġ-* (vgl. gr. *akē* 'Spitze' usw.);

2) fi. *kaski* 'Brandrodung' < frühurfi. **kaske* < idg. **H₂az-g(h)-* (vgl. dt. *Asche*, zu **H₂as-* 'brennen; trocken sein');

3) fi. *kesä* 'Sommer' < fi.-mordw. **kesä* < idg. **H₁es-* 'Erntezeit, Sommer';

4) fi. *koke-* '(Netze) nachsehen' < frühurfi. **koke-* < idg. **H₂ok^w-* 'sehen';

5) ural. **pexi-* 'kochen' (intr.) (Janhunen) < idg. **bheH₁-* 'wärmen';

6) fi. *tuuli* 'Wind' < ural. **tuɫj* 'Wind; Feder, Flügel' (s. Janhunen 1981: 241) < idg. **dhuH-li* (zu idg. **dhewH-* 'stieben, wehen, blasen');

7) fi. *kehdata* 'sich nicht schämen' < frühurfi. **kešta-ta-* < (vor)balt. **geH₁d-* (vgl. lit. *gėda* 'Schamgefühl');

8) osfi. **vihta* 'Mal' < frühurfi. **višta* < idg. **wiH-to-/ah₂* 'Gang, Reihe, Reihenfolge, Mal' (vgl. aind. *vīṭā* 'Reihe').

Es ist die Absicht des Verf.s, diesen »Laryngal«-Etymologien eine ausführliche Arbeit zu widmen.